

V extrémně dynamickém vývoji, jakým například byly listopadové události roku 1989, si rychle uvědomujeme nastávající změny. Ale jak tomu je v celkem stabilním vývoji, v jisté evoluci, i když občas prožíváme nějakou tu lépe či o trochu hůře překonatelnou krizi? Za dekádu let po rozpadu bipolarity, ke konci století a tisíciletí, byla Evropa, a tím i do značné míry ostatní svět, na převážně dobré cestě vypořádat se s dědictvím studené války. Nyní máme za sebou další dekádu. Návrat do roku 1999 nám umožňuje lépe si představit, co se vlastně za tu dobu stalo, jak se svět za tu dobu stal složitějším a jak bezpečnostní hrozby, zvláště po 11. září 2001, vzrostly.

Evropa před deseti lety

V západní Evropě se bez vážnějších problémů střídaly vlády, v tu dobu se k moci dostávaly především levicové, socialistické, solidaristické, zvláště v tak velkých zemích s velmocenským statutem jako je Velká Británie a Francie. A to i přesto, že v mnoha i východoevropských postkomunistických zemích se nadměrná orientace na sociální problémy příliš neosvědčila a předchozí konzervativní a liberální strany nebyly zjevně neúspěšné. Což neznamená, že západní Evropa byla bez problémů. Spočívaly zvláště ve zvoleném liberálním politickém a tržně ekonomickém systému, který ve spojení s pluralitní demokracií byl až v příliš těsných vazbách s mezinárodními monopoly úzce zaměřen na konzumerismus. Východiskem z hrožících vážnějších problémů byl postupný přechod na takový typ demokracie, který by byl spojen s koncepcí trvale udržitelného rozvoje a jistou mírou regulace tržní ekonomiky. Jako je tomu např. ve skandinávských zemích, které díky tomu i lépe překonávají ekonomické krize.

V postkomunistických zemích se vytvořily základy pluralitních demokratických společností, postupně se tu střídaly různé typy vlád, v jejichž čele byli i představiteli postkomunistických stran. Tyto vlády byly již také bez problému, jako třeba v Polsku, znova nahrazovány jinými, pravicovými i levicovými, aniž by byl demokratický systém ohrožen. Ve většině těchto zemí docházelo k ekonomickému obratu, pokles tvorby HDP byl zastaven, mnohde již bylo možno zaznamenat jeho zvyšování včetně Ruska. Další a rychlejší ekonomický rozvoj byl potenciálně spojen zvláště se snahou o postupné zapojení těchto zemí do Evropské unie.

Bezpečnost v Evropě

Úvahy o stavu bezpečnosti v Evropě před deseti lety není možné začít něčím jiným než analýzou vnějších a vnitřních bezpečnostních hrozeb a jejich změn v průběhu postbipolárního vývoje včetně objevu hrozeb nových, např. dosud neznámých nemocí, tj. celkové bezpečnostní situace a její časově bližší či vzdálenější predikce.

Náš občan měl ve 20. století v podstatě jen čtyřikrát možnost se společně a spontánně radovat. Bylo to v posledních měsících roku 1918, kdy skončila první světová válka, padlo rakousko-uherské mocnářství a zrodila se samostatná Československá republika. Poté na začátku roku 1945, kdy skončila druhá světová válka a nacistická okupace. Dále

v roce 1968, kdy jsme se neúspěšně pokusili reformovat komunistický systém. A konečně v listopadových událostech roku 1989, kdy jsme se s ním po dvou desetiletích normalizace s konečnou platností 1989 rozloučili.

Zato kritických až tragických situací jsme prožili, často spolu s evropskými národy, daleko více, v podstatě téměř v každém desetiletí tohoto nepodařeného století včetně reálně hrozícího vyhubení našeho národa za druhé světové války nacisty. Podstatná část těchto minulých hrozeb byla vnějšího charakteru, ale vnitřní situace k nim často přispívala a činila z těchto zemí i z republiky naší bez mezinárodních věrohodných garancí snadno napadnutelné oběti. O to více musíme nad bezpečnostními a vojenskými problémy přemýšlet, předvídat bezprostřední bezpečnostní hrozby a přijímat odpovídající opatření, abychom se dalším negativním zkušenostem vyhnuli. Situace ve světě a v Evropě se ještě natolik absolutně nezměnila, aby se tragické zážitky nemohly opakovat.

Před deseti lety nadále existovaly vážné globální hrozby civilizačního, ekonomického, vojenského, ekologického, sociálního, etnického, náboženského a sociálně patologického charakteru, jak na ně upozornila publikace Bezpečnostní politika České republiky, které světové instituce nejen nedostatečně řešily, ale stále se ještě diskutovalo o tom, např. ve vládní radě pro ekonomické a sociální strategie, jak dalece je možno světový vývoj pojímat jako řízený proces. Mnozí představitelé krajního liberalismu se proti takovým možnostem, jakkoli jsou jisté v mnohém náročné i problematické, systematicky stavěli, zvláště proti tvorbě státní politiky v oblasti zahraniční politiky a bezpečnosti, dávali přednost bezpečnostní politice v programech jednotlivých politických stran.

Absence skutečně efektivního řízeného procesu vedla ke stále hůře zvládnutelnému nerovnoměrnému politickému a ekonomickému rozvoji v Evropě a ve světě. Mohli jsme se o tom přesvědčit i na základě našeho bezprostředního vnitřního politického a ekonomického vývoje, který prohluboval vnitřní diferenciaci mezi jednotlivými sociálně profesními skupinami a vedl k sociálnímu a politickému napětí. Jinou vnější hrozbou byl krajní nacionalismus ve formě šovinismu a rasismu. Na přelomu století národnostní problémy zčásti ustupovaly problémům náboženským, a to zvláště spojeným s islámským fundamentalismem, který do Evropy pronikal ze Středního východu.

Evropa pod vlivem Spojených států k těmto hrozbám přispívala charakterem svého civilizačního rozvoje, orientací na konzumní způsob života podmíněným formami pluralitního demokratického vývoje a výběru politických elit. Tyto elity pod tímto konzumním tlakem stále přehlížely nutnost prosadit koncepci trvale udržitelného rozvoje. Nejbliže k realizaci této životně důležité strategie byly solidaristické a ekologické koncepce a na nich založené politické strany a hnutí. Světové a evropské instituce (OSN, Světová banka, Mezinárodní měnový fond atd.) probíhající civilizační a sociální procesy dostatečně nezvládaly. Zvláště se to projevovalo prostřednictvím neuváženého prodeje nejmodernějších technologií do zemí s totalitními vládami, kde hrozilo a nadále hrozí jejich zneužití zbraněmi hromadného ničení (KLDR, Írán ad.). V této oblasti se liberální pojetí trhu bez striktních regulujících opatření a jejich dodržování jevílo a jeví z bezpečnostního hlediska jako vážná hrozba.

Zatímco hrozby zbraněmi hromadného ničení v našem bezprostředním evropském okolí v některých případech trvaly – např. v Iráku (během několika málo let mohlo podle údajů zpravodajských služeb mít zbraně schopné ohrozit Evropu, což se ukázalo jako blamáž), v Íránu a dokonce i v ALŽírsku, Libyi či Sýrii – v jiných případech se snižovaly, zvláště pokud šlo o možnost jejich zneužití, např. Srbskem, jak se i v některých předpovědích uvažovalo, či také do jisté míry pokud jde o zneužití těchto zbraní teroristickými skupinami, jak se to

mohlo stát v některých postsovětských zemích. Na druhé straně se však nadále zvyšovalo nebezpečí terorismu spojenému s použitím klasických zbraní a v blízké budoucnosti se dalo a dá předpokládat zneužívání i tzv. neletálních zbraní.

V Evropě se přes trvající nacionalistické tendence ve srovnání s několika uplynulými lety snížily bezpečnostní hrozby na známých geostrategických osách, tj. na linii od pobaltských republik přes Karpaty na Jadran včetně situace na území bývalé Jugoslávie, zčásti pod kontrolou OSN. Také pak do značné míry pokud jde o situaci v prostoru zakavkazských republik včetně Čečny. Podařilo se utlumit vážné nepokoje v Albánii, ale aktuálně hrozilo nové nebezpečí v Kosovu, v němž žilo v jedné jugoslávské republice 90 % Albánců převážně usilujících o připojení k Albánii. To ohrožovalo bezpečnost Jugoslávie a Albánie, ale i Makedonie.

V tu dobu se navzdory aktuálnímu proudu kurdských uprchlíků snížilo, zatím jen dočasně, nebezpečí migračních vln, ze kterých byly na začátku devadesátých let největší obavy. Snížilo se i nebezpečí recidiv totalitních zřízení na území bývalé tzv. socialistické soustavy včetně Ruska, i když je nebylo možné vyloučit zcela (Bělorusko, zakavkazské republiky).

I v západní Evropě přetrvávala ohniska napětí, a to zvláště v Irsku, Baskicku, na Korsice a mezi Řeckem a Tureckem, které navíc mělo zmíněné problémy s Kurdy. Z území přilehlých Evropě byla v tu dobu nejvážnější situace islámskými teroristy v Alžírsku a mnohé podobné problémy bylo možné pozorovat i v jiných arabských zemích, např. po teroristických útocích v Egyptě. Zasahovat do těchto konfliktů bylo však problematické, naráželo většinou i na odpor vlastních vlád.

Z analýzy bezpečnostní situace v Evropě a ve světě před deseti lety bylo patrné, že výrazně převládaly vnitřní ozbrojené konflikty, které měly mnohdy charakter občanské války. Aniž bychom podceňovali nebezpečí mezinárodních konfliktů, hlavním bezpečnostním problémem se jevily konflikty vnitřní. A to v posledním období zvláště ve státech ekonomicky slabých, a tudíž i politicky nestabilních. Zatímco vnitřních konfliktů řádově v tomto desetiletí paralelně probíhalo desítky, mezinárodní konflikty se objevovaly ojediněle. Ještě že klesal i počet vnitřních konfliktů a střetnutí. Na začátku devadesátých let jich bylo 84, v jejich polovině 52 a v roce 1998 již jen 25. Přesto bylo na základě dosavadních zkušeností dále nutné, zvláště pokud šlo o řešení tzv. jugoslávské krize, věnovat v OSN, Severoatlantické alianci, Evropské unii a OBSE pozornost vnitřním bezpečnostním hrozbám a hledat a nalézat efektivní formy jejich řešení. Krátce poté se však světová bezpečnostní situace, zvláště po 11. září 2001, podstatně změnila.

Vnitřní bezpečnostní hrozby

Zatímco západní demokracie v tu dobu nedokázaly dostatečně řešit problémy na trhu práce, tj. zvláště snížit míru nezaměstnanosti, v postkomunistických zemích stále trval stav, kdy nízká míra ekonomického rozvoje mohla být pro bezpečnost a obranu státu nebezpečnější než vlastní stav ozbrojených sil. To vedlo logicky k větší obezřetnosti při stanovování výše vojenského rozpočtu a k hledání modernějších a méně nákladných modelů ozbrojených sil.

Stejně vážné bylo spíše se prohlubující než účinně řešené ohrožení občanů i státu novými formami kriminality, zvláště v oblasti bankovního sektoru a za pomoci nejmodernější techniky, mezinárodního organizovaného zločinu, extrémního násilí a terorismu, se kterými si nevěděly dostatečně rady ani vyspělé demokracie, a o to méně postkomunistické země, kde sice totalitní praktiky byly v mnohém nezákonné, ale na druhé straně tyto země svou systémovou

uzavřeností před jinými formami kriminality, zejména mezinárodního charakteru, do určité míry účinně chránily.

Bezpečnostní hrozbou mohl v postkomunistických zemích v blízké budoucnosti být i demografický rozvoj. Zatímco v převážné části světa docházelo stále k jistým formám demografické exploze, v evropských západních i postkomunistických zemích včetně České republiky byla stále patrnější stagnace a pokles porodnosti, což ve zlepšující se ekonomické situaci a dostatku pracovních míst podvazovalo i doplňování ozbrojených sil.

Za vážný nedostatek v podstatě ve všech postkomunistických zemích včetně nás bylo možno považovat nedokončenou výstavbu integrovaného záchranného systému proti přírodním a technologickým katastrofám, o čemž se Česká republika přesvědčila při povodních v roce 1997, kdy se muselo převážně improvizovat. A to i přesto, že se bezprostředně po listopadu 1989 na moderní podobě komplexního záchranného systému začalo pracovat, ale jeho další rozvoj byl po roce 1993 podceněn stejně jako bezpečnostní problematika vůbec, a proto byl vybudován jen zčásti.

Situace na hlavní evropské geostrategické ose

Na první pohled by se mohlo zdát, že jsme byli skutečně na nejlepší cestě zbavit se v Evropě vážnějších bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících rizik. Ale to by bývalo svědčilo jen o povrchnější analýze. Zvláště pak pokud šlo o situaci na historicky nejnebezpečnější geostrategické ose Paříž - Berlín - Varšava - Kyjev - Moskva. Nebylo možné nezaznamenat jistá pozitiva: V Německu trval nepřetržitý půlstoletý demokratický vývoj, jeho vztahy s Francií byly již desetiletí velmi dobré, nemluvě již o tom, že oba státy byly členy Severoatlantické aliance, i když každá z těchto zemí s jiným charakterem členství. Vztahy mezi Německem a Polskem byly pozitivně řešeny bezprostředně po rozpadu bipolarity na známých jednáních 4 + 2 (bohužel za naší nepřítomnosti) a byly rozhodně lepší než tehdejší naše vzájemné vztahy s Německem, což se projevilo i radikálnějším chováním odsunutých Němců z naší republiky. Lepší vztahy s Německem mělo i Slovensko, Maďarsko a např. i Rusko.

Kdybychom postupovali dále k Východu, situace byla ve srovnání se západní větví hlavní geostrategické osy daleko složitější. Optimistickým výhledem bylo brzké členství Polska, České republiky, a také Maďarska v NATO. Nehledě na tuto okolnost, nebyly ještě vzájemné vztahy mezi těmito zeměmi, převážně naší vinou, na takové úrovni, jaké mohly být. Počáteční polistopadová intenzita vzájemných kontaktů viditelně poklesla, zvláště české vlády na jejich aktivizaci neměly výraznější zájem. Kladně bylo možné kvitovat zahraniční politiku Ukrajiny, která v tu dobu rozhodně nezaváděla příčiny k napětí v tomto prostoru. Horší byla situace v Bělorusku, které však svou silou a významem nebylo v tomto prostoru vážnější hrozbou. Tu by spíš mohla představovat situace v pobaltských státech. Bylo stále zřejmější, že i zde se demokratické systémy budou stabilizovat a okolní země jejich znovunabytou nezávislost budou respektovat.

Složitější byla stále situace v Rusku. I když tu nebylo možné nezaznamenat sílící a pozitivně působící postavení prezidenta Jelcina, jehož působení představovalo trvalý vklad vytváření základů demokratické společnosti. Začínalo docházet i k částečnému pozitivnímu zvratu v ekonomickém vývoji. Nejvýznamnějším vnitřním bezpečnostním problémem Ruska bylo po špatně provedené privatizaci státního majetku prorůstání ekonomicky silných mafií do státní správy, které sice absurdně situaci do jisté míry stabilizovalo, ale zároveň do budoucnosti bytostně ohrožovalo.

Za pozornost stála i vojenská a vojenskopolitická situace, a to zvláště v souvislosti s reformou ruské armády. Jejím cílem bylo podle studie Miloše Balabána na jedné straně zastavit úpadek ruské armády a na druhé straně snížit její počty, což si na první pohled protiřečilo. Faktem bylo, že vojenský potenciál Ruska se snížil ve srovnání se stavem na konci existence Sovětského svazu z počátečních 85 % na méně než 40 %, ale bojeschopnost ještě několikanásobně výrazněji, zvláště v námořnictvu. Stav armády ukázala válka v Čečensku, která v něčem připomínala střetnutí SSSR s Finskem před začátkem druhé světové války. V Čečensku vojska nedostala ani konkrétní politické zadání a cíle.

Nelze ovšem tvrdit, že bezpečnostní situace v Evropě závisela především či dokonce jen na Rusku. Mělo na ni vliv mnoho globálních a evropských faktorů. Ve zmiňovaném geostrategickém prostoru byly bezpečnostní hrozby důsledkem poválečné migrace etnik, migrace po rozpadu Sovětského svazu a Jugoslávie a migrace po rozpadu socialistické soustavy a situace v tzv. třetím světě. I přes přednosti budování občanských společností, mj. i bez ohledu na národnostní složení demokratického státu, bylo možné konstatovat (až na historicky dané výjimky jako jsou např. Spojené státy), že existují jisté hranice přílivu jiných etnik do národních států. Překročení těchto limitů přináší problémy. Např. tento jev bylo možné identifikovat ve Francii v existenci sílícího *lepenovského* hnutí. Podobné tendence s nacionalistickými motivy byly zjištěny i v Německu, pro mnohé překvapivě zvláště v jeho východních územích, které zasahovaly i do Bundeswehr (až dvě stovky případů). I když o demokratickém charakteru Německa nikdo nepochyboval, stejně nebylo možné nepochybovat o mnoha chybách. Prožívali jsme je i v souvislosti s česko-německou deklarací. Ale pokud nacionalistické tendence zasahovaly tehdy i německé ozbrojené síly dislokované i v Bosně, a navíc byly doprovázeny nacistickými idejemi a symboly, nebylo to vzhledem k našim historickým zkušenostem zrovna příjemné zjištění.

Byl tu pak ještě jeden znepokojující faktor. Ačkoli nás historie poučuje o tom, že není dobré, když vítězové uzurpují cizí území, ale když už se tak stane, je nutné postupovat obezřetně. Špatně koncipované versailleské dohody přispěly ke druhé světové válce a dodnes mají negativní důsledky (např. fakt, že z patnácti miliónů Maďarů se ocitlo pět miliónů mimo území Maďarska, převážně v sousedních zemích). Stejně nebyly zrovna nejvhodnější úpravy hranic a přesídlování obyvatelstva na základě jaltské a postupimské dohody. Ale dnes již je těžko možné tato rozhodnutí revokovat, a když, tak jen na základě bilaterálních jednání (jako např. jednalo Rusko a Japonsko v případě Kurilských ostrovů).

Proto působilo až provokativně, když v červenci roku 1997 v Madridu představitelé Spolkové republiky Německa na jedné z konferencí předcházející jednání o rozšíření Aliance – za účasti naší delegace – rozdávali v několika jazycích více než pětisetstránkovou studii o Německu, v anglické verzi *Facts about Germany* (Frankfurt am Main: Societäts-Verlag, 1966), kde byla polská území na Odře a Nise a území Královce uváděna jako tolikrát kritizovaná „German Eastern Territories under Polish or Soviet Administration“.

Zajištění evropské bezpečnosti a obrany

I přes zlepšující se bezpečnostní situaci v Evropě a ve světě nebylo stále jednoduché evropskou bezpečnost zajistit. Docházelo přitom k pochybením, která se mohla v budoucnosti vymstít. Zatímco se pozornost soustřeďovala jednostranně na rozšíření Severoatlantické aliance, základním směrem mělo být úsilí o kolektivní bezpečnost, z jejíž tvorby neměl být eliminován z evropských států nikdo, a která měla být společně zaměřena proti jakékoli

bezpečnostní hrozbě. V opačném případě mohlo být v našich podmínkách přesvědčování občanů o prospěšnosti vstupu do Aliance v mnohém kontraproduktivní.

Při vytváření a prohlubování kolektivní bezpečnosti v Evropě jsme neměli přehlížet, že řada institucí již byla vytvořena a osvědčily se. Nešlo proto ani tak o konstituování institucí nových (s výjimkou možná diskutované Evropské rady bezpečnosti), ba ani o preciznější vymezování kompetencí, jako spíše o vůli seriózně bezpečnostní problémy kolektivně řešit a existující instituce funkčně využívat. Základní mandát v bezpečnostních otázkách měla mít jako dosud, i přes její určitou slabost, Organizace spojených národů. Vzhledem k poválečnému vývoji a novému rozložení sil bylo však účelné ji reorganizovat, především Radu bezpečnosti. Uvažovalo se o rozšíření z 5 na 7 stálých členů (rozšíření o Německo a Japonsko), resp. dosavadních pět stálých členů a 3 až 5 polostálých členů (s rozšířením o Indii či Indonésii, Nigerii, Brazílii ad.) bez práva veta. Spolu s 11 až 13 nestálými členy by Rada bezpečnosti OSN měla tedy celkem 21–23 členů. Tato reorganizace mohla OSN posílit, což se dosud nestalo. Základní roli identifikace bezpečnostních hrozeb, prevence, diplomatických zásahů a odzbrojování měla zůstat na panevropské Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, jejíž počet členů vzrostl z 35 na 52, a dále na Radě Evropy zároveň s mandátem požadovat zásahy NATO a Západoevropské unie. Vážnější role OBSE by uspokojila zvláště Rusko, které ji preferovalo. U nás se úloha této organizace dlouhodobě nedoceňovala proto, že se na ni orientovalo Rusko.

Bylo také možné počítat s bezpečnostními zárukami členství v Evropské unii, protože těžko by si někdo dovolil její členské země ohrozit. Znamenalo to, že postupným rozšířením Evropské unie o další západní a postkomunistické země by se zvýšila i bezpečnost Evropy. Západoevropská unie, i když na její větší roli měla zájem zvláště Francie, neměla samostatnou velitelskou strukturu a k jejímu posílení by došlo za předpokladu, kdyby Evropu opustila americká armáda. To se zatím i přes určité izolacionistické tendence v USA a přesunu zájmu do jihovýchodní Asie nezdálo nejen reálné, ale bylo i nebezpečné. Americká vláda, armáda i občané, si velmi dobře pamatovali, že dvakrát v tomto století museli jít za velmi nepříznivých podmínek bojovat do Evropy.

Rozhodující obranná a bezpečnostní funkce zůstávala na Severoatlantické alianci. Ta procházela postbipolární transformací, posilovala se zvláště její bezpečnostní role. Odpovídalo to charakteru současných bezpečnostních hrozeb, tj. stále velkého množství lokálních válek a šířícího se mezinárodního terorismu zaměřenému zvláště proti Spojeným státům a jejich armádě. Bylo však otázkou, jak dalece na úkor bezpečnostní funkce snižovat v budoucnosti funkci obrannou. Zvláště bylo nutné vzít v úvahu, že na začátku příštího tisíciletí mohly mít některé země blízkého a Středního východu a severní Afriky balistické rakety s nukleárními náložemi schopnými ohrozit i Evropu. Pro věrohodnost NATO měla význam realizace programu Partnerství pro mír, které kromě vlastních cílů pomáhalo překlenout období postupného rozšiřování Aliance.

Nebylo se ani již v tu dobu možné vyhnout otázce, jak dalece měla západní civilizace právo zasahovat v jiných kontinentech a civilizacích. Zvláště víme-li, jaké následky měl kolonialismus i současné vojenské, ekonomické a politické zásahy. Jakákoli opatření proto měla být obezřetná. Zvláště, když jsme se přesvědčili, že minimálně ta vojenská byla často zjevně kontraproduktivní. Bylo proto lépe se jich raději vyvarovat. Zasahovat bylo ospravedlnitelné jen v případě, kdybychom byli zjevně a bezprostředně ohroženi. A stejně tak být obezřetní vysílat do zemí jiných civilizací vojenské jednotky i s humanitárním posláním. Ne vždy totiž tak musí být chápáno, o čemž jsme se často již přesvědčili.

Naše reakce na bezpečnostní situaci v Evropě

Příčinou neodpovídajícího stavu tehdejší naší bezpečnostní, obranné a vojenské politiky bylo jak postkomunistické dědictví znemožňující rychlejší zavedení profesionálního civilního řízení, tak opomíjení této problematiky a veřejné diskuze o ní. A to v době, kdy se armáda stala loajální složkou demokratické společnosti a vstup do Aliance se bral i přes vlažný přístup občanské veřejnosti jako cosi samozřejmého. Alespoň ve vědomí exekutivy a koaličních politických stran. Proto byla opomíjena jak demokratická transformace armády, tak poskytování nedostatečných finančních prostředků na její modernizaci, aby byla schopna samostatně a přiměřeně zajistit obranu země a vstoupit jako rovnoprávný a bezproblémový partner do Aliance.

Bylo povinností státu, jeho orgánů a představitelů včas reagovat na nově vznikající bezpečnostní situaci. Základním a trvajícím problémem naší bezpečnosti a obrany bylo, že nebyly vytvořeny základy státní politiky v této oblasti ani dokončena transformace armády. A to jak pro potřeby vlastní obrany, tak pro vstup do NATO.

Přeměny v armádě proběhly v několika úspěšnějších i méně úspěšných etapách. Nejprve bylo třeba neutralizovat armádu, aby bezprostředně v listopadových událostech nebyla zneužita v mocenském střetnutí. To se podařilo. Armádu opustili zkompromitovaní generálové a důstojníci a i ti, kdo nechtěli v armádě sloužit. Byly rozpuštěny politické orgány a zakázána činnost stranických organizací. Armáda se stala loajální složkou společnosti a postupně i garantem státní suverenity a demokratického rozvoje. Nový branný zákon zakázal vojákům v činné službě členství v politických stranách, což se podařilo zajistit bez problémů. Zákon o civilní službě umožnil mladým mužům nenastoupit vojenskou základní službu, pokud to bylo v rozporu s jejich svědomím. Tento zákon byl široce zneužíván, způsobil armádě vážné problémy, a proto musel být několikrát novelizován. Škody jím způsobené však odstraněny nebyly.

V reakci na rozpad bipolárního světa bylo úspěchem přijetí nové vojenské obranné doktríny, která nikoho nepokládala za konkrétního nepřítele. Vzhledem k tomu bylo rozhodnuto redislokovat vojska rovnoměrně po celém území státu. Zároveň se na základě vídeňských dohod snižovaly počty vojsk a zbraňových systémů. Rezort obrany se reorganizoval a stabilizoval a vojska postupně začala plnit nové zadané úkoly.

Proces byl přerušen rozdělením Československa, kdy se zároveň rozdělila i armáda. Tento úkol byl splněn i přes svou náročnost bez vážnějších problémů, což bylo oceněno spíš zahraničními odborníky než u nás. Rozdělení Československé armády však Armádu České republiky oslabilo, a to podstatně výrazněji než Armádu Slovenské republiky, kde jí vláda, parlament i občané věnovali větší pozornost.

Po zrodu České republiky se v armádě přesto vytvořily dobré podmínky pro její další vojenské a demokratické přeměny, a to zvláště pokud jde o optimalizaci personální struktury na základě výkonového principu a přechodu na modernější, tj. převážně profesionální typ vojska v souladu se strategií zpracovanou v Institutu pro strategická studia. Místo toho byli vojáci z povolání přes ničím nezpochybněnou loajalitu novým ministrem obrany Antonínem Baudyšem absurdně obviněni z velezrady a vlastizrady, ačkoli většina z nich koncem šedesátých let v armádě nesloužila nebo byla zařazena v nejnižších funkcích. Místo optimalizace nastal zcela zjevně neřízený personální proces, znechuceně odcházeli především nejspokojnější, většinou mladí důstojníci.

Ministr obrany zrušil úsek strategického řízení včetně Institutu pro strategická studia i úsek sociálního řízení včetně Vojenského ústavu sociálních výzkumů. Tím se armáda zbavila

intelektuálního, vědeckovýzkumného a sociálního zázemí, což se negativně projevilo v tvorbě strategických dokumentů, legislativy, sociální práce a ideové výchovy, a to se všemi negativními důsledky, se kterými se armáda potýká dodnes. Ani další dva noví ministři, Vilém Holář a Miloslav Výborný, tento proces nebyli schopni zastavit.

V armádě vázl výcvik, a to nejen v letectvu, ale i v pozemním vojsku. Modernizace armády se zastavila. Vzhledem k nedostatku finančních prostředků se dále narušovala infrastruktura vojenských zařízení. Velení armády se nepodařilo přizpůsobit počty a strukturu přidělenému rozpočtu. Zakázkové řízení a prodeje zbraňových systémů se setkaly s vážnou kritikou. Proto se podle výzkumů veřejného mínění neustále snižovala důvěra v armádu, která za pět let existence Armády České republiky klesla o polovinu, tj. pod 30 %. Ani podpora členství v Severoatlantické alianci nebyla ve srovnání s jinými zeměmi u nás dostatečná, stále kolísala a pohybovala se převážně kolem kladných postojů 50 % občanů.

Na základě analýzy bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících rizik, existujících strategických dokumentů, úrovně řízení rezortu obrany a stavu vojsk, bylo nutné přijmout řadu zásadních rozhodnutí. Předně vypracovat Národní bezpečnostní strategii, novelizovat Národní obrannou strategii a schválit Vojenskou strategii jako záměru rozvoje armády do roku 2000 s výhledem do roku 2005. Podle těchto dokumentů měly být zpracovány i základní zásady státní politiky v oblasti bezpečnosti a obrany. Z ní měla vycházet i příslušná bezpečnostní, obranná a vojenská legislativa.

Za primární bylo nutné považovat především rozvoj vlastních ozbrojených sil. Vstup do Severoatlantické aliance jako prioritu naší zahraniční politiky bylo nutné při zdůrazňování principu vzájemné solidarity považovat za synergické znásobení našich bezpečnostních jistot a obranných možností. Aby se stalo faktem, bylo k tomu třeba jak kvalitně připravit ozbrojené síly, tak získat podporu občanů.

Při modernizaci armády bylo nutné vycházet z našich lidských, finančních a materiálních možností, tj. budovat armádu nepočetnou, co nejvíce profesionalizovanou, vyzbrojenou méně nákladnými obrannými protiletadlovými a protitankovými zbraňovými systémy a s důrazem na územní obranu s akceschopným využitím a rozšířením záloh. To předpokládalo, aby se obrana stala záležitostí všech orgánů a institucí státu, společnosti i občanů.

Vážnou pozornost vyžadovalo zkvalitnění velitelského sboru, jeho sociálních jistot, motivace a ocenění náročné profese, věnovat pozornost vojenskému školství, získávání mladých lidí pro vojenské povolání a jejich setrvání v armádě.

Vstup do Aliance

Není tajemstvím, že okolnosti našeho vstupu do NATO představovaly nejvážnější rozpor mezi zahraniční a vnitřní politikou. Pro faktický vstup do Aliance jsme totiž udělali málo. Nebyl ani systematicky řízen, Rada obrany státu byla zrušena a Bezpečnostní rada státu ustavena teprve v roce 1998. Stav naší obranyschopnosti klesal. A při získávání občanů pro členství v NATO se angažovalo jen několik rezortů, organizací a jednotlivců, které nemůžeme nazvat jinak než entuziasty, nadšenci, protože tak činili bez větší podpory. A právě mezi těmi, kdo se přece jen výrazněji angažovali, bylo Ministerstvo obrany, které se navzdory tomu stalo terčem kritiky. Ale kdo systematictěji celý tento proces sledoval nebo dokonce si zakládal o něm archiv, najde tam právě nejvíc dokumentů a informací pocházejících z rezortu obrany a z armády. A nejhodnotnější pak od prvního náměstka ministra obrany Jaromíra Novotného, který měl tuto oblast na starosti.

Byla tu ještě jiná, vážnější věc, proč bylo třeba našemu členství věnovat kvalifikovanější pozornost. I z úst odpovědných politiků a textů publicistů jsme se dozvíдали, že tento akt výrazně pomůže zlepšit připravenost země i jejích ozbrojených sil. O tom jistě nebylo pochyb, Aliance nám mohla nejen pomoci, ale nás i aktivizovat. Výsledek však musel být naším dílem. Nebylo možné očekávat, že z Bruselu přijdou direktivy stejně jako kdysi z Moskvy, protože ani ve Varšavské smlouvě se tak doslova a do písmene nejednalo.

Bylo by vážnou chybou, kdybychom ve vztazích k této jediné fungující obranné a bezpečnostní atlantické organizaci byli pasivní. I když jsme byli v branné oblasti ve stavu, v jakém jsme byli, neměli jsme se vzdát kreativního podílu na formování rozšířené Aliance. Zvláště, když jsme věděli, že zásadní koncepce na další období bude přijata právě v okamžiku našeho vstupu.

Jaká měla být naše armáda na začátku 21. století?

Armáda České republiky se bezprostředně před koncem století a tisíciletí z útočné armády totalitního státu v rámci Varšavské smlouvy v obrannou armádu demokratického státu spojeného aliančními svazky s vyspělými demokraciemi ještě plně netransformovala. Základní příčinou je malý zájem politiků, nekvalifikované civilní řízení a kontrola armády, rezignace na demokratickou výchovu vojáků a malá prestiž armády v očích občanů.

Samo Ministerstvo obrany v dokumentech předložených vládě přiznávalo, že armáda není dobře vyzbrojena a připravena, a to ani přijmout koaliční pomoc. Nepodařilo se splnit záměry a pružně reagovat na výši přidělených finančních prostředků. Obranyschopnost země trvale klesala. Nedařilo se usměrnit strukturu odcházejících vojáků. Velitelský sbor byl oslaben kvalitativně, chyběla i řada vojenských profesí. Prestiž vojsk zachraňovala účast v UNPROFOR, UNCRO, IFOR a SFOR. V přípravě vstupu do Aliance jsme měli předstih v plnění úkolů v Partnerství pro mír. Učinili jsme kroky k dosažení vzájemné operační součinnosti, zvláště v rozvoji technických prostředků komunikace, velení, řízení a vzájemných vztahů. K dosažení standardizace, tj. slučitelnosti, vzájemné operační součinnosti, zaměnitelnosti a stejnosti, jsme však měli k členským státům stále daleko.

Pokrokem bylo přijetí dokumentů **Národní obranná strategie 1997** a **Záměr koncepce výstavby Armády České republiky do roku 2000 s výhledem do roku 2005**. Byl přijat ústavní zákon o bezpečnosti republiky a byl připraven soubor zákonů na něj navazujících.

Podle nové koncepce se armáda členila na *síly okamžité reakce*, *síly rychlé reakce* a *hlavní obranné síly*. Byly zrušeny dva armádní sbory a vytvořilo se *velitelství pozemního vojska* a *velitelství vojska územní obrany*. Sloučením velitelství sboru taktického letectva a sboru protivzdušné obrany se vytvořilo *velitelství vzdušných sil*.

V **pozemním vojsku** se snížil počet brigád a zřídily síly okamžité reakce a síly rychlé reakce, které se měly postupně doplnit na plné mírové počty osobami, technikou a zbraňovými systémy. Ostatní svazky a útvary hlavních obranných sil byly převedeny na výcvikové základny.

U **vojska územní obrany** se snížil počet brigád a postupně se měla zvyšovat jejich mobilita a bojová hodnota, počet velitelství územní obrany se měl přizpůsobit státoprávnímu uspořádání.

U **vzdušných sil** se měla zvýšit naplněnost bojových útvarů osobami při současné reorganizaci a snížení osob ve velení, řízení a průzkumu, dále zavést víceúčelové taktické

podzvukové a nadzvukové letouny, novou radarovou techniku, protiletadlové komplexy s prvky protiraketové obrany a modernizovat úderné vrtulníky.

Vytvářela se tedy organizační struktura armády pro nastávající století, která počítá s přechodem na moderní zbraňové systémy, prostředky velení a průzkumu s větší přesností a účinností a kompatibilní s armádami NATO. Úspěch závisel na vývoji bezpečnostních hrozeb a finančních možnostech.

Nejsložitější bylo rozhodování o nadzvukových stíhačkách

Bylo zřejmé, že přijetí do Aliance rozhodně ovlivní naši bezpečnostní, obrannou a vojenskou strategii. Rýsovalo se, že konečně odstoupíme od pouhé stálé redukce útočné struktury vojsk Varšavské smlouvy a budeme cílevědomě budovat moderní obrannou armádu složenou především z jednotek rychlé reakce a nenákladné územní obrany. První typ jednotek bude výrazně mobilní a bude je možno využívat i pro úkoly NATO a nejrůznější poslání v mírových misích OSN. Druhý typ jednotek měl mít výrazně charakter národní obrany a měl by být vyzbrojen ručními a lehkými protiletadlovými a protitankovými zbraněmi. Nač by bylo mít tolik tanků pomalu jako Francie? I když samozřejmě jejich branné úkoly jsou jiné a operují v jiných geografických prostorech.

Nejsložitější proto byly rozhodovací procesy o zachování a modernizaci pozemního vojska a zvláště letectva. Příčinou byla zejména nákladnost zbraňových systémů tohoto typu jednotek.

Ve středu pozornosti po rozhodnutí o nákupu 72 podzvukových stíhaček L-159 byl dlouhou dobu nákup letadel nadzvukových. Tento problém byl aktuálně znovu diskutován po informaci představitele Ministerstva obrany Hynka Fajmona, že jednou z uvažovaných variant zajištění našeho vzdušného prostoru je alianční pomoc. My bychom dali k dispozici letiště, o leteckou činnost by se pak postarali letci američtí nebo němečtí. Tedy řešení jistě lacinější, ale o to problematičtější, když např. sociální demokracie byla proti umístění jaderných zbraní a cizích jednotek na našem území.

Rozhodování o nadzvukových stíhačkách bylo složité i proto, že moderní letectvo patřilo mezi naše historické tradice. Mezi dvěma světovými válkami jsme patřili k výrobcům moderních letadel. Po nástupu Hitlera k moci jsme realizovali Masarykovu výzvu Tisíc pilotů republiče. Stejný počet pilotů bojoval na frontách druhé světové války, zvláště se podílel na záchraně Velké Británie. Polovina těchto pilotů padla. Ani po druhé světové válce jsme neměli špatné letectvo. Komunistická vláda si nedovolila jej podcenit.

Nezaostávali jsme ani v letecké výrobě. Za zhruba čtyřicet let po válce jsme vyrobili téměř deset tisíc vojenských letadel (v letech 1954-62 3400 ks Mig-21, v letech 1961-74 3500 ks L-29 Delfín a od roku 1975 2900 ks L-39 Albatros). V roce 1998 by však nákup potřebných 24 letounů F-16 stál minimálně 23,8 miliardy Kč a 18 letounů S/A-18 Hornet 24 miliard. S připočtením 2,5 násobku na letové zajištění atd. by to mohlo činit cca 100 miliard Kč. Za cenu těchto letadel by bylo možno umístit v nových bytech obyvatele Hradce Králové či Pardubic a za celou částku postavit stotisícové město nové. Některé úvahy se tedy pohybovaly spíše v říši snů. Zlí jazykové tvrdily, že budeme muset spokojit s letouny L-159.

Ministerstvo obrany to uvádělo jako jednu z variant. Nakonec se rozhodlo pronajmout si čtrnáct nadzvukových stíhaček typu Gripen. Přerušit kontinuitu létání na nejmodernějších strojích by bylo osudné, těžko by se v budoucnosti mohlo obnovit.

Za co nás kritizoval Západ před vstupem do NATO

Česká republika se připravuje do NATO jen pomalu, Kandidáti jsou kritizováni kvůli nízké jazykové připravenosti, Málo profesionálů v české armádě...

Stakovými titulky a mezititulky jsme se v roce 1999 mohli setkat v našem tisku pár měsíců před vstupem do NATO. Bylo zřejmé, že jsme přípravu dlouhá léta podceňovali a chtěli jsme ji rychle dohnat. I přes nezájem politiků se relativně nejlépe připravovala samotná Armáda České republiky. Díky tomu, že ji politicky i odborně zajišťoval první náměstek ministra obrany, ze kterého se stal postupně profesionál. Hlavním problémem bylo, že se přijímala opatření ke vstupu do NATO, aniž by armáda měla přesnější politické zadání. To se léta, i přes dobré zkušenosti z bezprostředně polistopadového období až do rozdělení republiky a armády, neustále odkládalo. Ale jak se lze připravovat ke vstupu do Aliance, když nebylo jasno o celkovém rámci naší obrany a armády? Jako bychom dále spoléhali, že někdo bude rozhodovat za nás? Jaká bude velikost ozbrojených sil, proporce pozemních a regionálních vojsk, zda nakoupíme či nenakoupíme nadzvuková letadla, na výrobu jakých zbraňových systémů se zaměříme, kde a jak budeme školit velitelský sbor?

Ministerstvo obrany předložilo soubor zákonů do vlády a parlamentu, aniž by byla přijata bezpečnostní strategie. Stále jako kdybychom přijímali sice důležitá, ale o řád nižší rozhodnutí, která nebyla a nejsou závislá na obecnějších strategických dokumentech. Potom jsme se nemohli divit, když tyto zákony rychle zastarají, budou potřebovat novelizaci, možná mnohonásobnou, jako tomu např. bylo u zákona o civilní službě. Sice jsme nakonec přijali tři bezpečnostní strategie, ale na tu čtvrtou, která měla být přijat v roce 2005 a zavázala se k ní poslední koaliční vláda i svým prohlášením, stále čekáme. Těžko se jí dočkáme dříve než po nové bezpečnostní strategii Aliance. A ta má být přijata teprve koncem roku 2010 na summitu v Lisabonu.

*Práce byla upravena pro výzkumný úkol MSM 0021620841
– Rozvoj české společnosti v Evropské unii: rizika a výzvy.*

Literatura:

- BALABÁN, M. *Rusko: vojenská reforma s otazníky* [interní text].
- EICHLER, J. Bezpečnostní politika českého státu. *Vojenské rozhledy*, mimořádné číslo ročníku 1992, s. 16.
- FLORIAN, J. Národní bezpečnost ČR: Některé pohledy na její problémy. *Vojenské rozhledy* 6/1994, s. 3.
- FUČÍK, J. Občan a obrana vlasti. *Vojenské rozhledy* 2/1995, s. 41.
- HUNTINGTON, S. P. *The Soldier and the State*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1957.
- JANDA, J. Perspektivy obrany státu. *Vojenské rozhledy* 1/1992.
- JANDA, J. Cíle a programy v oblasti obrany státu. *Vojenské rozhledy* 9/1992.
- JANOWITZ, M. *The Professional Soldier: a Social and Political Portrait*. Glencoe, 1960.
- KUBEŠA, M. K některým pojmům strategie bezpečnosti státu. *Vojenské rozhledy* 5/1995, s. 41.
- MOSCOS, Ch. C. *Soldiers and Sociology*. Evanston, Illinois: US Army Research Institute, 1988.
- NĚMEC, J. Bezpečnostní politika České republiky. *Vojenské rozhledy* 3/1993, s. 11.
- NIKLAS, E. *Armáda a politická moc*. Praha: Impuls, 1993.
- PEZL, K. Bezpečnost ČSFR a vojenská doktrína. *Mezinárodní politika* 12/1991.
- RAŠEK, A. Kontrola společnosti nad armádou. *Vojenský profesionál* 5/1992.
- RAŠEK, A. K obsahu a systému civilní kontroly nad armádou. *Sociologie* 24, 1992/3.
- RAŠEK, A. *K občanské kontrole armády*. Výběr statí pro výchovu, vzdělávání a rekvalifikaci. Praha, únor 1992.
- RAŠEK, A. Demokratizace nebo transformace? *Trend* 4/1997.

- RAŠEK, A. Bezpečnostní problémy soudobé Evropy. *Mezinárodní politika* 11/1997.
- RAŠEK, A. Bezpečnost v Evropě. *Pohledy* 6/1997.
- ŠKRABAL, M., Vlach, O. Přístupy k vypracování vojenské doktríny České republiky a Slovenské republiky. *Vojenské rozhledy*, mimořádné číslo 1992, s. 31.
- Armáda: Téměř celé čtyři roky byla na okraji zájmu koaličních a opozičních stran. *MF Dnes*, 20. 3. 1996.
- Armáda a společenské změny*. Sborník vybraných referátů z vojenské sekce XII. světového sociologického kongresu v Madridu. Praha: Vojenský ústav sociálních výzkumů, 1991.
- Armáda v občanské společnosti*. Informační zpráva. Zpracovala Hanáková M. Praha: Ústav obranných studií AČR, 1995.
- Bezpečnost pro Evropu: Postoje veřejnosti a politické opce*. Výzkumný program Bezpečnost pro Evropu, středisko pro rozvoj zahraniční politiky. Prosinec 1992.
- Bezpečnostní politika České republiky*. Závěrečná zpráva z výzkumného projektu. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1966.
- Bílá kniha o obraně České republiky*. Ministerstvo obrany České republiky. Redakce Impuls, 1995.
- Bílé knihy o obraně. *Vojenské rozhledy* 1/1995, s. 120.
- Czechoslovakia on the Road to Reform: Challenges and Opportunities for U. S. Policy*. The Atlantic Council of the United States, Task Force on Czechoslovakia. February 1991.
- Česko-německé vztahy za první republiky a za druhé světové války*. Praha: Vojenský historický ústav, 1990.
- Demokracie a obrana. *Vojenské rozhledy* 10/1993, s. 80.
- Initial Report: Security for Europe Project*. Brown University. December 1992.
- Návrh obrannej doktríny Slovenskej republiky*. Bratislava, červen 1994.
- Ozbrojené síly a společnost*. Sborník vybraných referátů z konference IUS v Baltimoru. SSR MNO, 1992.
- Parlamenty vyspělých demokratických států a vojenské ekonomika. *Vojenské rozhledy*, mimořádné číslo ročníku 1992, s. 118.
- Vojenské doktríny a vojenské transformace v postkomunistické Evropě. *Vojenské rozhledy* 5/1993, s. 25.
- Rizika a ohrožení České republiky*. Kolektiv pracovníků Institutu pro strategická studia. Praha, červen 1993.
- Systém obrany České republiky a jeho tvorba*. Institut pro strategická studia Praha, únor 1993.
- Tvorba komplexní koncepce bezpečnostní politiky a vojenské doktríny České republiky*. (Varianta I). Praha, duben 1993.
- Vojenská doktrína ČSFR*. Praha, 1992.
- Vojenská doktrína*. (Návrh) Institut pro strategická studia Praha, 1993.
- Vojenská strategie České republiky*. (Osnova) Institut pro strategická studia Praha, 1993.
- Zahraniční politika ČR jako východisko pro politiku bezpečnostní*. Seminář o zahraniční politice MZV-MO, 7. dubna 1993.
- Základní teze projektu Bezpečnostní politika ČR*. Ústav mezinárodních vztahů Praha, únor 1994.

Upozornění pro autory časopisu Vojenské rozhledy

Článek by měl mít ideálně rozsah zhruba do 15 tzv. normostran. Jedna normostrana představuje třicet řádek na jedné straně při formátu A 4 řádkování 2 - a šedesát úderů (písmen + mezer) na řádku, respektive 1800 znaků. Počet znaků se zjistí, když si otevřete funkci: Soubor \ Vlastnosti \ Statistické údaje \ Znaků s mezerami).

Na konec každého příspěvku uveďte pod čarou svůj krátký životopis, včetně adresy, rodného čísla; u voj. z povolání či o.z. též číslo jeho VÚ respektive VZ a číslo příslušného RFO.

Číslo účtu na nějž je možné zasílat honorář je třeba zaslat okopírované, stačí část výpisu účtu s tímto číslem, bez jakýchkoli dalších údajů. Stačí poslat např. faxem (973) 215 933 „pro Vojenské rozhledy“. Důležité je uvést způsob kontaktu (telefonní číslo, fax, e-mail, kontaktní adresa).